

בחירות קשות: מדיניות השפה בקרב משפחות עולים דוברי אנגלית בישראל

אורלי קיים וטיאנה הירש

מאמר זה בוחן את מדיניות השפה במשפחות דוברות אנגלית שלהן ילדים צעירים. המחקר הוא חלוצי בחתירתו להסביר ולבחון את תהליך מדיניות השפה במשפחה ואת תוצאותיה. מדיניות השפה במשפחה כוללת אידיאולוגיות, אמונות, תכנון וניהול, וכן את ההשתמעויות הלשוניות של הפרקטיקות הללו. במאמר זה נתאר את השימוש הדומיננטי של המשתתפים בשפה ונעמוד על ממדי התכנון של מדיניות השפה במשפחה ועל אמצעי התכנון. כמו כן נבחן את תוצאות המדיניות כפי שהן מתבטאות בבחירה ובשימוש של הילדים בשפה.

1.1 מדיניות שפה במשפחה

מדיניות שפה הוא תחום הבוחן את השפעתן של אמונות ואידיאולוגיות על שפה ועל הרגלי שפה, ואת המאמץ להשפיע על פרקטיקות השפה באמצעות טכניקות מגוונות (Spolsky, 2004). היה זה ספולסקי שטען לקיומם של תחומים רבים בתוך המושג הכללי 'מדיניות שפה' ובהם, בין היתר, מדיניות שפה במשפחה (להלן: מש"ב). יתרה מזאת: הוא הצביע על כך ש'... לכל תחום מזהה ישנם המשתתפים הטיפוסיים שלו, ולכל משתתף דעות משלו על בחירות השפה' (Spolsky, 2009; 2012:4). לדבריו, 'במשפחה, המפתח להשתתפות הוא בידי ההורים (עם הבדלים המדווחים לעתים בין אימהות לאבות), הילדים (עם הבדלים לפי מגדר, סדר לידה וגיל) וגורמים משמעותיים אחרים (סבים, מטפלות או עוזרות ושכנים קרובים). לכל אחד מאלו יש הרגלי שפה שונים, אמונות שונות לגבי הערכים המגוונים שיוצרים את האקולוגיה הסוציו-לשונית של הקהילה, וכל אחד יכול לנסות לנהל או להשפיע על הרגלי השפה והאמונות של האחר'. קינג, פוגל ולוגן-טרי הסבירו את המש"ב כתחום ה' [...] ממזג שני שדות מחקר עצמאיים שמלכתחילה לא היו קשורים זה בזה: מדיניות שפה ורכישת שפה של הילד' (King, Fogel & Logan-Terry, 2008). בתור שכזה הוא מספק תובנות על מדיניות שפה הורית ושינוי הרגלים לשוניים.

מילות מפתח: מדיניות שפה במשפחה, דו-לשוניות, שפת קהילה, מדיניות שפה, שפת מורשת, בחירת שפה, שימור שפה

ד"ר אורלי קיים היא מומחית ללשון ולתקשורת. סיימה את עבודת הדוקטורט שלה באוניברסיטת בר אילן, וכיום היא מרצה וחוקרת בתחומי הלשון והרטוריקה. מנהלת המכינות ומרכזי התמיכה במכללה לחינוך גופני ולספורט ע"ש זינמן במכון וינגייט.

טיאנה הירש היא מורה, חוקרת ומומחית להערכת לשון. בוגרת החוג לפסיכולוגיה של אוניברסיטת קליפורניה בסנטה ברברה ומוסמכת החוג לחינוך של אוניברסיטת תל אביב. כותבת עבודת דוקטורט לאוניברסיטת קליפורניה, המתמקדת במדיניות שפה במשפחה, שימור לשון מורשת, דו-לשוניות וצדק סוציו-לינגוויסטי.

בני המשפחה ממלאים תפקידים שונים במש"ב, בזמנים שונים ובמצבים שונים; ההורים מייצגים עמדה מסוימת, אך לא תמיד ממשיכים להטמיע ולקבע את המש"ב. כאשר הילדים גדלים ויוצרים תקשורת עם הסביבה, הם עשויים, באופן מודע, או שלא במודע להתחיל לשנות את המש"ב בדרכים שונות ובמינונים שונים. בהגיעם לגיל בית ספר הם מושפעים מן הסובבים אותם, מגבשים גישות שונות לגבי השימוש בשפה ומתחילים להשפיע חברתית על הוריהם. ההורים מצדם מגיבים לתהליך ההשפעה של ילדיהם - בין בשינוי מדיניות (Tuominen, 1999) ובין בהתנגדות מסוימת לשינוי שחל אצל ילדיהם. לכן יש לחקור משתתפים שונים ושלבים שונים במש"ב. לימוד על המש"ב של משפחות שונות בזמן מוגדר יוליד תובנות בנוגע לחוויות, גישות וטכניקות אשר יהיו נכונות לאותו פרק זמן, אך ישתנו ללא ספק כאשר המשתתפים יגדלו, יתבגרו וייצרו יחסים עם סביבתם. כפי ששפה היא נזילה, חיה וגמישה, כך גם המש"ב של המשתמשים בה.

במחקר הנוכחי מטרתנו להגיע לתובנות בנוגע למדיניות שפה במשפחה בקרב הקהילה דוברת האנגלית בישראל בתקופה שבה ההורים מובילים את המדיניות ביחס לילדיהם הצעירים. אנו מעוניינות לחקור את התכנון, הפרקטיקות וההשתמעויות של הובלת ההורים במש"ב בקבוצה ספציפית זו ובתקופה ספציפית בחייהם. (עוד על אמונות, חוויות והשתמעויות או תוצאות של דו-לשוניות, ראו De Houwer, 1999).

1.2 ההקשר הסוציו-תרבותי: אנגלית בישראל

המחקר הנוכחי הוא ייחודי. ישראל היא, ככל הנראה, המקום שקלט את המספר הרב ביותר של מהגרים דוברי אנגלית שעברו מארצות דוברות אנגלית למדינה שבה האנגלית אינה דומיננטית. רבים הגיעו לישראל במסגרת חוק השבות. עולים רבים מארצות הברית, בריטניה, אוסטרליה, דרום אפריקה, ניו-זילנד ואירלנד, יהודים ושאינם יהודים (בני זוג), רואים בישראל את ביתם. באופן מפתיע, מעטים המחקרים שבחנו את המש"ב בקרב הקהילה דוברת האנגלית בישראל. אם לדייק, נושאים קשורים נבדקו במחקר יחיד שביצע לוין (Lewin, 1987), ולמיטב ידיעתנו לא נבחנו שוב מאז. בשל כך יש לראות במחקר זה חלוץ מחקרי המש"ב ונושאים נוספים הקשורים לכך בקהילת דוברי האנגלית בארץ במאה הנוכחית.

מחקרים אחדים נעשו על מנת לבחון את חוויית השפה אצל מהגרים במדינות שונות. מדיניות שפה במשפחה היא תחום מחקר מתהווה, אך בישראל כבר בוצעו מחקרים שבחנו את תהליכי המש"ב בקרב קהילות עולים שונות ואת המאמצים שנעשו בהן על מנת לשמר ולהעביר את שפת המורשת לדור הצעיר. על אף שבספרות האקדמית, דוברי אנגלית (שאנגלית היא שפת אמם) אינם נמנים כלומדי שפת מורשת, בישראל, שבה האנגלית אינה שפה רשמית, הסטטוס של לומדי שפת מורשת חל, לדעתנו, גם על ילדים הנולדים להורים דוברי אנגלית. אנו מתבססות על הסבר המושג 'לומדי שפת מורשת' אצל קהיר (2010): '... מושג זה מתאר אדם הלומד שפה השגורה בפיו או שיש לו קשר תרבותי אליה'. (לדוגמאות למחקרים הבוחנים את החוויות של דוברי רוסית מברית המועצות לשעבר ודוברי אמהרית מאתיופיה בישראל, ראו Shwartz & Moin, 2011; Moin, Shwartz, and Breilkopf, 2011; Golan-Cook and Olshtain, 2011; (Stavans, Olshtain, and Goldzwig, 2009).

'בכדי להשיג סטטוס של שפה עולמית או גלובלית, על שפה להיתפס כחשובה בעיני מדינות אחרות. עליהן להחליט כי הן מעניקות לה מקום מיוחד בקרב קהילותיהן, על אף שייכתן שיהיו בהן כמה שפות-אם (או כלל לא) המדוברות בהן' (קריסטל, 2003). כיום האנגלית נחשבת שפה גלובלית, מעין *Lingua franca*. היא מוערכת, מתאווים לרכוש אותה, נלמדת ונעשה בה שימוש באופן נרחב. עבור אנשים ששפת אמם היא אנגלית, הקיום וההתנהלות בעולם קלים יותר בשל רמת האנגלית שלהם. הם לא נדרשים ללמוד שפה שנייה או שלישית על מנת שאחרים יבינו אותם, על מנת להרגיש נוח בטווח מחוץ לארצם או על מנת להשתתף בשיח/במחקר אקדמי וכו'. כפי שהוזכר קודם, ישראל היא מיוחדת בכך שהיא מושכת אליה קבוצה גדולה של דוברי אנגלית להתיישב בגבולותיה, ובהיותה אזור לשוני מגוון ועם זאת מובחן. מעניין, על כן, לבדוק כיצד אלו שמזלם האיר להם ונולדו לשפה כה מוערכת בעולם הופכים למיעוט עם יתרון. האם הם עברו את שינויי השפה באופן מתמשך והשקיעו מאמצים על מנת ללמוד את שפת הרוב או שהם סמכו על הסטטוס היוקרתי של השפה האנגלית? מה הייתה גישתם למש"ב בעת שהולידו וגידלו את ילדיהם בישראל?

שלא כמו קבוצות מהגרים אחרות ברחבי העולם, העולים דוברי האנגלית בישראל אינם מסתכנים בויתור על שפתם. בישראל אנגלית היא שפת העסקים, המדעים, המחקר והאינטראקציה החברתית בין אנשים מקהילות לשוניות שונות. בתוך ישראל, המדינה היחידה שבה עברית היא אחת משתי השפות הרשמיות (עברית וערבית), האנגלית נחשבת לשפה מוערכת, שמתאווים לרכוש אותה, מייצגת ואף נדרשת. בישראל אנגלית היא חלק מתוכנית הלימודים ומתחילה להילמד בטווח הכיתות א'-ד', בהתאם להחלטת הנהלת בית הספר. התקדמות הוראת האנגלית נבחנת ועוברת הערכה בבית הספר היסודי ובחטיבת הביניים ברמה הארצית בכיתות ה' ו-ח' (במבחני המיצ"ב), ועוברת הערכה בשנית כאחד משבעת מקצועות החובה שיש להבחן בהם לשם קבלת תעודת בגרות. בשתי הבחינות הארציות הללו (המיצ"ב והבגרות) המבנה והתוכן נועדו לשקף את הסטנדרטים ואת אמות המידה של תוכנית הלימודים באנגלית ולהעריך את ביצועי התלמידים באנגלית כפי שהם באים לידי ביטוי במטלות ובפרויקטים (תוכנית הלימודים באנגלית, 2001).

בבואם להתקבל לאוניברסיטאות בישראל הסטודנטים נבחנים בבחינה פסיכומטרית, בין היתר באנגלית. לבחינה זו משקל רב בתהליך הקבלה לאוניברסיטה. היא מנוהלת על ידי המרכז הארצי למדידה והערכה, בדומה ל-SAT (המבחן המתוקנן לקבלת לאוניברסיטאות בארה"ב). באוניברסיטאות ברחבי ישראל נדרשת רמה גבוהה באנגלית. הסטודנטים מחויבים להתמודד עם מאמרים וספרים באנגלית שהם חלק מתוכנית הלימודים. בתוכניות לתואר שני ודוקטורט השימוש באנגלית הוא סטנדרטי והכרחי (בהתאם למחלקה ולנושא שבו מתמקדים). יתרה מזו, שוק העבודה הישראלי דורש מן העובדים גילוי יכולת באנגלית ברמות שונות - בהתאם לעבודה ולדרישות התפקיד.

אנגלית היא שפה נוכחת מאוד בישראל. על אף שאיננה שפה רשמית, הרי בהסתכלות ב'נוף הלשוני' בישראל ניתן להבחין באנגלית בכל מקום. שדה ה'נוף הלשוני' במסגרת של מדיניות שפה בוחן את הייצוגים (או את היעדר הייצוגים) של קבוצות לשון שונות במרחב הציבורי, מול המדיניות הרשמית הנקוטה באזורים אלו (Landry and Bourhis, 1997). חקר המש"ב, לעומת זאת, עוסק בעולמו של הפרט המשפיע ומושפע מאמונות רווחות בנושאי הורות טובה (King & Fogel, 2000), יתרונותיה של הדו-לשוניות (Bialystock, 2009), לימוד שפה ושימור השפה.

2. המחקר

מחקר זה הוא ראשון בסדרה הבוחנת היבטים וגישות שונות המשפיעים על מש"ב של עולים דוברי אנגלית, הורים לילדים צעירים. מטרת המחקר היא לבחון את המש"ב, כולל תכנון והשתמעויות או תוצאות של המדיניות הננקטת במשפחות הנמנות עם קהילה זו. המחקר תורם לבסיס הידע בתחום המש"ב ומאפשר מבט ייחודי על תהליכי מש"ב של עולים דוברי אנגלית בסביבה לשונית חדשה.

2.1 השיטות

המחקר נערך באמצעות שאלון שנוצר במיוחד ונוהל דרך האינטרנט, ערוצי מדיה וכלים מקוונים נוספים לאיסוף מידע. ביקשנו השתתפות של הורים לילדים צעירים אשר הם עצמם (או בני זוגם) עלו לישראל ממדינות דוברות אנגלית או שגרו תקופת זמן במדינה דוברת אנגלית טרם עלייתם לישראל.

גיוס אוכלוסיית היעד נעשה דרך האינטרנט משני טעמים: קלות ונגישות. הורים לילדים צעירים הם ציבור עסוק, וההתפנות למילוי שאלון, פיזית, עשויה הייתה להפוך את ההשתתפות במחקר לבלתי אפשרית עבור חלק מהם. בהשערנו כי הגישה של ההורים למחקר דרך האינטרנט תהיה יעילה יותר תומכים מחקרים עדכניים שלפיהם הורים, ובעיקר אימהות, מבלים לאחר הלידה מול הפייסבוק יותר מאשר מול אמצעי תקשורת אחרים (Bartholomew, Schoppe-Sullivan, Glassman, Kamp Dush, and Sullivan, 2012). השאלון הנגיש עבור אוכלוסיית היעד של מחקרנו בישראל אפשר מדגם מגוון ורחב מהרגיל, מה שמעצים את תקפותו של המחקר. מטרתנו הייתה להגיע אל הקהילה הלשונית שבה מדובר כאן ללא קשר למקום מגוריהם של חבריה וללא קשר לזמן עלייתם לארץ ולנטייתם הדתית. רצינו להשיג מבט פנימי אל תוך תהליכי המש"ב בתוך הקהילה הלשונית המורחבת: עולים חדשים, כאלו המתגוררים בישראל תקופה ארוכה, דתיים ושאינם דתיים, ציונים ושאינם ציונים, יהודים ולא יהודים וכו'. ראינו באינטרנט כלי שיכול להפוך מטרה זו לאפשרית. מאחר שיכולנו להגיע לכל קצות הארץ באותה מסגרת זמן, הצלחנו לנטרל את משתנה הזמן מהנתונים, כלומר כל המשתתפים מילאו את השאלונים בטווח של שלושה חודשים באותה עונה (עוד על האופן שבו נערך המחקר, ראו קיים והירש 2012).

יצרנו את השאלון על ידי שימוש בכלי העזר Google Documents tool dodcs.google.com. בתחילת השאלון נכלל מידע על המחקר עצמו. המשתתפים במחקר נענו לו באופן התנדבותי ואנונימי, ללא תמריצים כספיים. המשתתפים גויסו מתוך רשימות מקרב ארגוני עולים מקוונים, רשימות אי-מייל, מדיה מקוונת כמו פייסבוק ואחרים (לפרטים על הגישה ראו קיים והירש, 2012). השאלון כלל שאלות דמוגרפיות, שאלות בנושאי שפה, חוויות, הרגלים, התאמה בין הורים לילדים.

שאלות המחקר:

1. עד כמה שוטפת היא העברית של ההורים המהגרים שעלו לישראל?
2. תכנון מש"ב: האם תכנון מדיניות השפה במשפחה נלקח בחשבון ובאיזו רמה?
3. מש"ב - התנהלות: מהן הפרקטיקות של השימוש בשפה ואופן ההתנהלות בה?
4. מש"ב - התאמה: מה הייתה מידת ההתאמה בין שימוש השפה בקרב ההורים ושימוש השפה הילדים עם כל אחד מההורים?

2.2 המשתתפים

232 משתתפים מילאו את השאלון. 192 (83%) נשים (אימהות) ו-40 (17%) גברים (אבות). רמת השכלתם: 74% מהם היו בעלי תואר ראשון ומעלה (37% תואר שני, 6% PhD). השכלת בני הזוג: 71% בעלי תואר בוגר או יותר (25% תואר שני, 9% PhD). רמת הכנסה: ב-49% מהמקרים המשתתפים דירגו את ההכנסה המשפחתית כמעל הממוצע, ממוצע ב-34% מהמקרים ומתחת לממוצע ב-3% מהמקרים. רוב המשתתפים היו נשואים (84%), 4% לא נשואים אך התגוררו עם בני זוגם, 7% רווקים/ות ו-4% גרושים. הורי המשתתפים גרו בחו"ל ב-74% מהמקרים, בעוד שהורי בני הזוג גרו בישראל ב-68% מהמקרים. רוב המשתתפים לא גדלו בבית דו לשוני, 26% גדלו בבית דו-לשוני. ברוב המשפחות בין 1-2 ילדים.

3. תוצאות

3.1 שטף השפה העברית בקרב ההורים

המשתתפים במחקרנו העידו על עצמם ועל בני זוגם שהם בעלי רמה גבוהה בשפה העברית; בני הזוג דורגו במקום גבוה יותר מבחינת שטף בשפה. גברים (אבות), באופן ספציפי, דורגו גבוה יותר בשליטה בשפה העברית. רובם, יש לציין, ילידי ישראל או ילידי ישראל ששבו אליה לאחר תקופה ממושכת בחו"ל. 89 מהנשואים (38.5%) דיווחו על רמת שליטה גבוהה בעברית ו-58 (25%) מהמשתתפים דיווחו על רמה אחת מתחת לרמה הגבוהה ביותר. בדירוג רמת השטף של בני הזוג בשפה העברית, רמה גבוהה דווחה אצל 160 (69.3%) משתתפים שדירגו את בני זוגם ברמת השליטה הגבוהה ביותר ו-23 (10%) שדירגו את בני זוגם ברמה אחת מתחת לשוטפת.

3.2 תכנון מדיניות שפה במשפחה

בסולם שבין 1 ל-5 שבו 1 משמעותו 'בכלל לא' ו-5 משמעותו 'במידה רבה', נשאלו ההורים על תכנון מש"ב. להצהרה 'אני ובן זוגי שוחחנו על בחירת שפה ראשונית' (דיברנו על איזו שפה אנו צריכים לבחור לתקשורת עם ילדנו - בבית או בבית הספר), 50% מהמשתתפים דיווחו על ציון 4-5, כ-18% דיווחו שלעתים דיברו על הנושא, כ-32% מכלל המשתתפים דיווחו שלא דיברו על כך בכלל. להצהרה 'אני/אנחנו קראנו ספרות על דו לשוניות בכדי לסייע לי/לנו להחליט באיזו שפה להשתמש בבית הספר או בבית', 53% דיווחו שלא קראו ספרות על דו-לשוניות, 26% דיווחו על מידה רבה של קריאה בנושא, 21% דיווחו שקראו מעט על הנושא. להצהרה 'התייעצנו עם מומחים בנוגע לאפשרויות שלנו בבחירת השפה שנשתמש בה בבית ובסביבת בית הספר', 89% דיווחו שלא עשו זאת, 4% דיווחו שהתייעצו עם בעל מקצוע, 4% דיווחו שהתייעצו עם בעל מקצוע במידה רבה.

המשתתפים במחקר לא ביקשו חוות דעת של חברים בנוגע לבחירת השפה ב- 67% מהמשפחות, 21% דיווחו שדנו עם מישהו, 12% דיווחו שדנו בכך עם חברים במידה רבה. לשאלה 'באיזו מידה בחירת השפה התקשורתית נעשתה באופן ספונטני?', 53% ענו שזה קרה באופן ספונטני, 34% ענו שזה לא קרה באופן ספונטני, 13% היו באמצע הספקטרום.

3.3 מדיניות שפה במשפחה

כדי לקבל תמונה ברורה על המש"ב ביקשנו מהמשתתפים לדרג את השימוש בשפה בין בני המשפחה בהקשרים שונים, לפי הדירוג הבא: אנגלית בלבד, בעיקר אנגלית, אנגלית ועברית במידה שווה, בעיקר עברית, עברית בלבד. רוב המשתתפים דיברו אנגלית עם ילדיהם, מתוכם 122 (52.4%) דיברו עם ילדיהם רק אנגלית, 61 (26.4%) דיברו עם ילדיהם בעיקר באנגלית. לגבי השאלה 'באיזו שפה משתמש בן/ בת הזוג, לא ניתן להצביע על תשובה דומיננטית. באנגלית בלבד ובעיקר באנגלית בחרו 57 (24.7%) ו-40 (17.3%) מהמשתתפים בהתאמה. רק עברית ובעיקר עברית בחרו 50 (21.6%) ו-37 (16%) מן המשתתפים בהתאמה. 11% דיווחו על שימוש באנגלית ועברית במידה שווה ו-9.5% דיווחו על שימוש בעברית בלבד ובעיקר בעברית בהתאמה. לכן אנגלית הינה השפה העיקרית ביחסים בין המבוגרים במדגם של המש"ב. דווח כי 27% מהילדים דיברו באנגלית בלבד ובמידה רבה באנגלית ב-22% מן המקרים, בעוד שעם בני זוגם השיעור היה מפולג באופן שוויוני בין אנגלית בלבד 22%, לרוב אנגלית 15%, עברית בלבד 22% ולרוב עברית 11%.

3.4 מש"ב ותכנון: דיון בין בני הזוג

3.4.1 דיונים ובחירת שפה לשם תקשורת עם הילדים

באופן כללי, מרבית המשתתפים דיווחו שהם דנו בבחירת השפה שבה ישתמשו כשפה ראשונית ועיקרית במשפחה. מתוך אלו שדנו בבחירת השפה בהרחבה רבה ודיווחו על תכנון המש"ב, 52% בחרו באנגלית בלבד או בעיקר באנגלית (68%) כשפה לתקשורת עם ילדיהם. אלו שדיווחו שלא דנו כלל בבחירת השפה הראשונית, אך בסופו של דבר דיברו אנגלית עם ילדיהם, הם הקבוצה הגדולה השנייה: 63% דיברו אנגלית בלבד ו-32% דיברו בעיקר באנגלית עם ילדיהם. מתוך אלו שלא דנו כלל בבחירת השפה הראשונית, אך בסופו של דבר דיברו עברית: 32% דיברו בעברית בעיקר ו-32% דיברו רק בעברית.

3.4.2 דיונים ובחירת שפה לשם תקשורת של בני הזוג עם הילדים

התמונה הייתה שונה לגבי בני הזוג במשפחה. במשפחות שבהן הדיון על השפה הראשונית שבה דיברו היה נרחב, 48% מבני הזוג דיברו עברית עם ילדיהם, 28% דיברו אנגלית ו-24% דיברו אנגלית ועברית במידה שווה. במשפחות בהן הבחירה הראשונית הייתה לא לדון בבחירת השפה, בני הזוג נטו לדבר אנגלית עם ילדיהם: 51% מבני הזוג דיברו אנגלית עם ילדיהם ו-29% דיברו עמם בעברית.

3.4.3 דיון ושפה בין ההורים

מרבית המשתתפים דיווחו שהם מדברים אנגלית עם בני הזוג (66%); מרביתם דנו בבחירה בשפה הראשונית באופן נרחב (47%), 37% לא דנו בכך כלל. מתוך אלו שדיווחו שדנו בבחירת השפה במידה רבה, הקבוצה השנייה בגודלה (אחרי האנגלית), דיווחו שדיברו עברית (28%). רק 10% מהמשתתפים דיווחו שהשתמשו בעברית ואנגלית במידה שווה בתקשורת עם בני זוגם.

3.5 תכנון וניהול מש"ב

3.5.1 קריאה ושימוש בשפה

בהסתכלות בשכיחות המשתנים של תכנון מש"ב בנוגע להסתמכות המשתתפים על קריאת ספרות בנושא דו-לשוניות המיועדת לסייע להם בקבלת החלטה, מרבית המשתתפים דיווחו שלא הסתמכו על ספרות לקבלת ההחלטות (111 משתתפים), כמחציתם (54) דיווחו שקראו במידה רבה לפני בחירתם את השפה. בין אם קראו ובין אם לאו, מרבית המשתתפים דיווחו שבחרו אנגלית בלבד או אנגלית על פי רוב בתקשורת עם הילדים וביניהם, ואחריהם ברשימה היו אלו שבחרו בעברית או בעברית על פי רוב. אצל בני הזוג התמונה דומה: מרבית בני הזוג בחרו באנגלית או עברית עם ילדיהם. עם זאת, חלקם דיווחו על שימוש בעברית ואנגלית באופן שווה (25%) עם ילדיהם. בקרב המשתתפים שמילאו את השאלון בשביל משפחתם, הנטייה הייתה לשימוש באנגלית בלבד או אנגלית לרוב.

3.5.2 תכנון מש"ב וניהול: היועצות עם גורמים מקצועיים

הרוב המכריע של המשתתפים לא נועצו עם מומחים כמו מורה או קלינאית תקשורת על מנת לעזור להם לתכנן את המש"ב (88%). רק 3.9% דיווחו כי נועצו במומחה בצורה נרחבת. גם במקרה הזה, בני הזוג התפלגו בין שני קטבים של עברית ואנגלית, ורק מעטים מהם דיווחו על שימוש שווה בין אנגלית ועברית. בני זוג שדיברו ביניהם באנגלית דיווחו באופן גורף שלא קראו ספרות מקצועית בנושא לפני שבחרו את שפת התקשורת הראשונית עם בני זוגם.

3.5.3 התייעצות עם חברים

המשתתפים דיווחו שלא סמכו על התייעצויות עם חברים בנוגע לבחירתם בשפה הראשונית ובתכנון המש"ב. מרבית המשתתפים דיווחו שלא התייעצו כלל עם חברים בנושא.

3.6 תוצאות מדיניות השפה במשפחה

3.6.1 שימוש הילדים בשפה

כמעט מחצית המשתתפים במחקר (94) דיווחו שהילדים דיברו עמם באנגלית או בעיקר באנגלית. במשפחות בהן דנו במידה רבה בבחירת השפה, מרבית הילדים דיברו עם המשתתפים באנגלית, כאשר עברית לא נמצאת רחוקה מאחור (51% לעומת 44%). במשפחות אלו הילדים דיברו עם בני הזוג באנגלית ובעברית באופן כמעט שווה; 35% דיברו בעברית, ו-33% דיברו באנגלית. במשפחות בהן לא היה דיון על השימוש בשפה 55% מהילדים דיברו באנגלית למשתתפים, 35% דיברו בעברית. עם בני הזוג, 54% הילדים דיברו אנגלית ו-29% עברית. שימוש באנגלית

ובעברית באופן שווה לא דווחה ברוב המקרים בקרב המשתתפים שמילאו את הסקר, אך דווח בקרב בני הזוג ב-29% מהמשפחות.

מרבית המשתתפים דיברו באנגלית בלבד עם ילדיהם. ב-48% מהמקרים שבהם המשתתפים דיברו רק באנגלית, דווח כי הילדים הגיבו באנגלית בלבד, ב-21% מהמקרים הילדים דיברו בעיקר אנגלית, 10% בעיקר עברית, 7% הגיבו באנגלית ועברית באופן שווה, ו-2% דיברו עברית בלבד. במקרים בהם המשתתפים דיווחו על שימוש בעיקר באנגלית, הילדים הגיבו בעיקר באנגלית ב-41% מהמקרים, 33% בעברית ובאנגלית באופן שווה, 5% באנגלית בלבד, 3% בעיקר בעברית, ו-2% בעברית בלבד.

בני הזוג דיווחו על שימוש בעברית לעיתים יותר קרובות עם ילדיהם. ב-82% מהמקרים שבהם בן הזוג דיווח על שיחה בעברית בלבד, הילדים ענו בעברית. אם בן הזוג דיווח על דיבור בעיקר בעברית, דווח שהילד ענה באותה הדרך אצל 41% מהמשתתפים. ב-75% מהמקרים בהם בן הזוג דיבר לילד באנגלית בלבד, הילד ענה באנגלית בלבד, וב-19% מהמקרים הילד הגיב בעיקר באנגלית.

4. דיון

המדגם כלל הורים לילדים צעירים שעלו לישראל ממדינות דוברות אנגלית - בפעם הראשונה, או ששבו כאזרחים לישראל. המשתתפים שענו על השאלון היו בעיקר אימהות דוברות אנגלית כשפת אם, שעברו לישראל בפעם הראשונה. בני הזוג היו בעיקר האבות, חלקם ילידי הארץ, חלקם גרו זמן רב בחו"ל במדינה דוברת אנגלית לפני שחזרו לישראל, וחלקם עברו לישראל מארצות דוברות אנגלית בפעם הראשונה.

מחקר זה הוא הראשון בסדרת מחקרי המש"ב, גישות, מוטיבציות, בחירות, וחוויות של העולים דוברי אנגלית בישראל. עם העלייה במספרם של עולים אלו, חשוב להבין את החוויות שלהם בתוך הקהילה הלשונית החדשה הזו, את הבחירות שהם בוחרים עבור ילדיהם ואת ההשלכות של בחירות שכאלו ברמה הרגשית וברמת התקשורת השפתית. עיתון הארץ, לדוגמה, דיווח כי העלייה מצפון אמריקה גדלה מ-3,720 ל-4,070 עולים (בשנת 2013), הבדל של כ-9% ביחס לשנה שקדמה. על פי רוב עולים מארצות דוברות אנגלית אינם סובלים מקיפוח, ועלייתם לישראל נעשית מתוך בחירה. אין הם מחפשים מקלט, והם יכולים לעזוב את ישראל בכל שלב שהוא, בין למדינת המקור ובין למדינה דוברת אנגלית אחרת. זוהי קבוצה ייחודית, משום שחבריה מגיעים עם הפריבילגיה שברשותם: שפת היוקרה העולמית אנגלית, שבישראל, כמו בשאר העולם, מעוניינים בידיעה עמוקה שלה. הרקע הזה משפיע ישירות - גם אם לא באופן לגמרי מודע - על בחירתם של העולים ועל השקפתם ותפיסתם בנוגע לאינטגרציה של משפחתם בתוך החברה הישראלית. יש להם באופן טבעי יותר אפשרויות, אך במקביל הם גם נושאים בעול כבד של ביצוע 'הבחירה הנכונה' עבורם ועבור ילדיהם. מאחר שהאנגלית נתפסת כשפה מוערכת בישראל, והשימוש בה הוא נרחב בקרב אזרחי המדינה, בעולם העסקים, בחינוך וכו', לעולים החדשים דוברי האנגלית יש האפשרות לבחור שלא להתערות במידת-מה בחברה הישראלית. ישראל, כמדינה שמושכת אליה מספר גדול של מהגרים דוברי אנגלית, היא גם מעבדה טבעית לבחינת קבוצות לשוניות עולמיות ודומיננטיות המתפקדות כקבוצות מיעוט לשוניות במדינה שבה הן מתיישבות.

מאמר זה עומד על אפיוני המש"ב בקהילה הנמצאת בתהליך של קביעת מדיניות עבור הדור הצעיר שלה ושיש לה הכוח להשפיע על בני הדור הבא (ברוב המקרים הדור הראשון שנולד

בארץ), ועל תחושת השייכות שלהם, שליטתם בשפה וכל הנלווה לכך. התמקדנו בראש ובראשונה בשאלת המש"ב או מי מדבר מה ועם מי בתוך המשפחות הללו. ענייננו היה במידת התכנון, בסוג התכנון ובתוצאות הבחירה. כמו-כן התעניינו בהשלכות של ההכוונה ההורית על מדיניות השפה במשפחה, בעיקר בהיבט של השפה שבה בוחר הילד להשתמש. כפי שדווח לעיל, מצאנו שהורים עולים דוברי אנגלית לילדים צעירים תכננו את מדיניות מש"ב בהרחבה עם בני זוגם או שלא תכננו אותה כלל. המשמעות של תכנון או חוסר תכנון עשויה הייתה להיות שחלקם היו באמת מוטרדים בנוגע לעתיד של הסביבה הלשונית הביתית שלהם, בעוד חלקם הרגישו שהבחירה ברורה מאליה. מרבית המשתתפים דיווחו שבחירת השפה הראשונית התרחשה באופן ספונטני. בבחינת ההיקף, מצאנו שרוב המשתתפים דיברו אנגלית עם ילדיהם, והרוב אף נטו לקטגוריה של שימוש באנגלית בלבד. בני הזוג התפצלו בין אנגלית ועברית דומיננטית יותר בתקשורתם עם ילדיהם, ורוב הזוגות דיברו אנגלית בינם לבין עצמם. מרבית המשתתפים שדנו בנושא ותכננו מש"ב, הסתמכו על שיחות ודיונים עם בני זוגם ולא על ספרות מקצועית על דו-לשוניות, התייעצות עם מומחים ו/או דיונים עם חברים. נדמה כי הזוגות הביאו את חוויותיהם האישיות, רגשותיהם ודעותיהם לדיון, והסתמכו עליהם במעמד קבלת ההחלטות במשפחתם המתרחבת. משתתפים שמילאו את הסקר (אימהות ברובן) ותכננו את המש"ב לאור דיונים, דיברו בעיקר באנגלית עם ילדיהם, ומספר גדול של בני זוג (אבות ברובם) בחרו לדבר עברית עם ילדיהם. תוצאות אלו לא מפתיעות בהתחשב בעובדה שלבני הזוג קשר קודם עם ישראל והשפה העברית. תוצאות המש"ב, במושגים של השימוש של הילדים בשפה, מאששים את מה שכבר ידוע בתחום הבלשנות, שילדים קוצרים את אשר זורעים להם. על פי רוב, ילדים נוטים להשתמש בשפה שבה פונים אליהם. הרגלי השפה בין ההורים מלמדים על המציאות השפתית של זוגות אלו, והיא משפיעה על ילדיהם. יתרה מזו, במרבית המקרים הזוגות נפגשו וייסדו ביניהם את יחסיהם והרגלי השפה בחו"ל, ובאופן טבעי הביאו את ההרגלים הללו למיקום חדש, והדבר משליך על המשפחה כולה.

סיכום

במאמר זה התייחסנו לפרקטיקות של מדיניות שפה במשפחה ולהשתמעויותיהן במונחים של שימוש הילדים בשפה. כדי ליצור תמונה שלמה של תת-קבוצה זו של קהילת דוברי האנגלית, יש להמשיך את המחקר ולגלות את הרגשות הנחבאים, הגישות, המוטיבציות וכמו כן את הבחירות שנעשו עבור הילדים מחוץ לסביבת הבית: סביבת השפה לפני שהילדים מגיעים לגיל בית הספר או סביבת השפה בקרב מטפלות והסביבות מאחורי בחירות אלו. ראוי שייעשו מחקרים נוספים בתחום המש"ב שיבדקו את החוויות והניסיונות של קבוצות גיל אחרות בתוך קהילות אלו, על מנת להשלים את התמונה של החוויה והניסיון של קהילת העולים דוברי האנגלית בישראל. הבנת החוויה של קבוצה לשונית זו תעזור הן לחברה הישראלית והן לקהילה זו בהבנת בחירת מדיניות השפה במשפחה. בקהילת המחקר תהיה זו נקודת מוצא להשוואה מעניינת בין מיעוט דובר אנגלית למצבם של דוברי אנגלית בחברות רב לשוניות ורב תרבותיות, במקום שהאנגלית היא השפה הדומיננטית.

תודות

ברצוננו להודות לכל המשתתפים שהשקיעו את זמנם במילוי השאלון. כן נתונה תודתנו לכל ארגוני העולים הקשורים לדוברי אנגלית בישראל, שעזרו לנו על ידי העלאת השאלון באתריהם, ברשימות האי-מייל שלהם או בעיתונות. תודה לכם Telfed, City Kids, ESRA, ואחרים. תודה מיוחדת למר דורון קליין מ-Telfed על הרצון המאמץ והעזרה ביצירת קשרים עם משרדים וארגונים המטפלים בעולים דוברי אנגלית ברחבי ישראל, ובקהילה הדרום אפריקאית בישראל.

מקורות

- Amara, M. H. (2002a). The Place of Arabic in Israel. *International Journal of the Sociology of Language* 158: 53-68.
- Ben-Rafael, E. (1994). *Language, Identity, and Social Division: The Case of Israel*. Oxford Studies in Language Contact. Oxford: Oxford University Press.
- Dewaele, J. M. (2009). Age effects on self-perceived communicative competence and language choice among adult multi-linguals. In [Roberts, Leah, Georges Daniel Véronique, Anna Nilsson and Marion Tellier (eds.)
- Golan-Cook, P. and Olshtain, E. (2011). A Model of Identity and Language Orientations: The Case of Immigrant Students from the Former Soviet Union in Israel. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 32 (4), 361-376.
- Grosjean, F. (2010). *Bilingual: Life and Reality*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Kayam, O. and Hirsch, T. (2012). Family Language Policy of the English Speaking Immigrant Community in Israel: Families with Young Children and their FLP Planning and Management. *International Journal of Linguistics*, 4 (4), 622-635
- Kayam, O. and Hirsch, T. (2013). Israel's English Speaking Immigrant Parents' Family Language Policy Management: Language in the Education Domain. *International Journal of Linguistics*, 5(1), 320-331.
- King K.A., Fogle, L., & Logan-Terry, A. (2008). Family Language Policy. *Language and Linguistics Compass*, 2 (5), 907-922
- Koplewitz, I. (1992). Arabic in Israel: The Sociolinguistic Situation of Israel's Arab Minority. *International Journal of the Sociology of Language*, 98, 29-66.
- Lambert, R. D. (1999). A Scaffolding for Language Policy. *International Journal of the Sociology of Language*, 137, 3-26.
- Landau, J. (1987). Hebrew and Arabic in the State of Israel: political aspects of the language issue. *International Journal of Sociology and Language*, 67, 117-133.

- Moin, V., Schwartz, M. and Breilkopf, A. (2011). Balancing between heritage and host languages in bilingual kindergarten: viewpoints of Russian-speaking immigrant parents in Germany and in Israel. *European Early Childhood Education Research Journal*, 19 (4), 515-533.
- Pavlenko, A. (2011). *Thinking and Speaking in Two Languages*. Bristol/Buffalo/Toronto: Multilingual Matters.
- Shwartz, M. and Moin, V. (2011). Parents' assessment of their preschool children's bilingual development in the context of family language policy. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 33 (1), 35-55.
- Silverstein, M. (1979). 'Language structure and linguistic ideology.' In Paul R. Clyne (ed.), *The Elements: A parasesion on linguistic units and levels* (pp. 193-247). Chicago: Chicago Linguistic Society.
- Slobin, D. I. (1996). From 'thought and language' to 'thinking for speaking.' In J. J. Gumperz & S. C. Levinson (eds.), *Rethinking linguistic relativity* (pp. 70-96). Cambridge: Cambridge University Press.
- Spolsky, B. (1994). The situation of Arabic in Israel. In Y. Suleiman (ed.) *Arabic Sociolinguistics: Issues and Perspectives* (pp. 227-234). London: Curzon.
- Spolsky, B. and Cooper, R. (1991). *The languages of Jerusalem*. Oxford: Clarendon.
- Spolsky, B. and Shohamy, E. (1999a). Language in Israeli Society and Education. *International Journal of the Sociology of Language*, 137, 93-114.
- Spolsky, B. (1999b). *Languages of Israel: Policy, Ideology and Practice*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Stavans A. (2012). Language policy and literacy practices in the family: the case of Ethiopian parental narrative input. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 33(1), 13-33.